

Szerencsés lapjárást!

150 éve született a pesti kártyagyár

•••• Kiss Emília

Időszaki kiállítását *Szerencsés lapjárást!* címmel nyitotta meg 2019. szeptember 27-én a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum. A látlat a magyarországi kártyafestészet és kártyagyártás legszebb termékeit mutatja meg az 1869-től 2012-ig terjedő időszakban. A kártyák mellett eredeti dokumentumokat is megtekinthetnek látogatóink: cégtörténeti iratokat, árumintakönyveket, levélpapírokat, korabeli reklámokat, archív fényképeket. Helyet kapnak az elmúlt 150 év kártyajátszási kultúrájának emléktárgyai is – használati- és díszkártyák, könyvek, folyóiratok, képes levelezőlapok, fényképek formájában. A kiállított tárgyak (s a gyűjteményben maradt több ezer ki nem állított társuk) egy magánember több mint három évtizedes gyűjtőmunkájának eredményeképpen kerültek a múzeumba.

A nyitó falon olvasható rövid „kártyológiai” – vagy ha úgy tetszik „kártyászati” – bevezetőből értesülünk a Magyarországon megtalálható vagy magyar vonatkozású játékkártyák kutatásáról, s az ezzel a témával foglalkozó európai szervezetekkel. Bár a sokféle kutatási lehetőség közül most elsősorban a gyár és gyártmányainak történetére koncentrálnak, nem tekinthetünk el a kártyák művelődéstörténeti, nyomdászattörténeti, technikatörténeti és iparművészeti vonatkozásaitól sem.

1869-ben öt vállalkozó kedvű iparos, a korábban is kártyagyárosként működött *Schill István, Zsíros István, Giergl István, Willner József* és *Thury Ferenc* papírkereskedő egy hatékonyabban működtethető gazdasági forma megalakítását tűzte ki célul maga elé: részvénytársaságot alapítottak. Korábbi saját eszközeik és munkásaik bevonásával kezdte meg működését az Első Magyar Kártyagyár Részvénytársulat a Csengery utca 11. szám alatt. Az idők során sajnos nem váltak tőkeerős vállalkozássá, nem tudták folyamatosan karban tartani és megújítani eszközeiket, így

csődbe mentek. 1896-ban a budai születésű, Bécsben kártyagyárosként működő *Ferdinand Piatnik* (magyarosan *Piatnik Nándor*) felvásárolta üzemüket. A pesti gyár mellett több üzemet is működtettek Közép-Európában, így a „Piatnik Nándor és Fiai” Játékkártyagyár 1920-ra szinte kizárólagos „kártyanagyhatalom” lett a Monarchia területén. A II. világháború után az üzemet államosították, Játékkártyagyár és Nyomda néven működött tovább – a Piatnikék által előrelátóan felhalmozott speciális papírkészlet felhasználásával, sőt, egy ideig még védjegyükkel is! A szocialista korszakban az üzemek iparágak szerinti egységesítése címén több korábbi nyomdászati vállalatot csatoltak hozzá, így lett végül Offset és Játékkártya Nyomda, illetve a külföldre szánt kártyák esetében Artex. A rendszerválto-

Fotó: kartyajatek.hu

Az Első Magyar Kártyagyár Részvénytársulat VII. ker., Csengery utca 11. szám alatti gyára 1895-ben

zás után ezt az üzemet is privatizálták. 2012 óta nem készül kártya hazánkban.

De ne gondoljuk, hogy a kiállítás ennek a szomorú végkifejletnek a hangulatát őrzi! A sokféle kiállított pakli számos kérdést vet fel illetve válaszol meg: Megtudhatjuk, hogyan alakultak ki a mai sorozatjelek, azaz a „színek” (a latin-, német-, francia kártya)? Valóban magyar-e a „magyar kártya”, és mi köze van mindehhez Tell Vilmosnak? Vagy azt, hogy mióta jósolnak kártyából, és hogy már az ifjú XVI. Lajos francia király is kártyákon keresztül tanulta a földrajzi ismereteket.

„A kártya a világnak tüköre”, történetének kezdetétől fogva bármilyen „hétköznapi” képi ábrázolás megjelenhetett rajta, így a szépirodalomból vett alakok és allegóriák, történelmi személyek vagy események s végül a modern reklámok is. A kártya, mint kisgrafikai műfaj, a képző- és iparművészeket is gyakorta meghihlette, számos neves tervezőnk rajzolt kártyalapokat.

Végül pedig jöjjön a Jolly Joker! ...Hiszen ennek is története van. És természetesen van olyan kártyagyűjtő is, aki kizárólag ezeket gyűjti... (Forrás: *Jánoska Antal* – <https://www.kartyajatek.hu>)

Városunk

XXIII. évfolyam 2. szám

T
A
R
T
A
L
O
M
B
Ó
L

- 1 Szerencsés lapjártást!
•••• Kiss Emília (muzeológus)
- 3 Tartószerkezetek mestere
•••• Domonkos Csaba (muzeológus)
- 5 Máig fájó emlékek
•••• Mihályi Balázs (térképész, térinformatikus)
- 6 „Nagygettő” az Erzsébetvárosban
•••• Róbert Péter (egyetemi docens)
- 7 Kilátó a hegyen
•••• Rosch Gábor (építészmérnök)
- 8 Budaiak nyári mulatója
•••• Földváry Gergely (mb. gyűjteményvezető, történész)
- 9 A Cholnoky-testvérek
•••• Buda Attila (irodalomtörténész)
- 15 Digitális helytörténet
•••• Sándor Tibor (gyűjteményvezető, könyvtáros)
- 16 Egészségügy a Hegyvidéken
•••• Tüske Tamás (történész)
- 17 Bútorgyár az Üllői úton
•••• Gönczi Ambrus (gyűjteményvezető, történész)
- 18 Könyvszemle
- 20 Svábhegy emlékszobája
•••• Parragi Márta (főmuzeológus)

Támogassa adójának 1%-ából a Budapesti Honismereti Társaságot!

A Budapesti Honismereti Társaság kéri tagjait és támogatóit, hogy minél többen ajánlják fel egyesületünk számára adójuk 1%-át.
A támogatást működésünkre, a „Városunk – Budapesti Honismereti Híradó” 2020. évi számainak kiadására és terjesztésére használjuk majd fel.

Egyben ezúton is köszönjük támogatóinknak múlt évi adóhozjárulásait!

Budapesti Honismereti Társaság
Adószámunk: 19673903-1-41
1043 Budapest, Berda József utca 48.

Miért nézzem meg a www.bpht.hu-t?

Mert a fővárosi Helytörténeti Portálon találok meg:

- a legfrissebb fővárosi helytörténeti híreket;
- a Kapcsolódó oldalak menüpontjában a legrövidebb utat a hazánkban kiadott történettudományi, levéltári, hadtörténeti, irodalom- és nyelvtörténeti folyóiratokhoz, múzeumokhoz, könyvtárakhoz, magyar elektronikus újságokhoz, honlapokhoz;
- a legtöbb információt a fővárosi és kerületi helytörténettel foglalkozó civil szervezetekről, gyűjteményekről;
- a Városunk összes eddig kiadott számát;
- az Archívumban a Budapesti História 131 előadásának szerkesztett változatait.

Csak ezekért!

Alapította a Budapesti Honismereti Társaság és a Budapesti Történeti Múzeum
Kiadja a Budapesti Honismereti Társaság:
1043 Budapest, Berda József u. 48.
tel.: 370-0652, e-mail: info@bpht.hu
internetes változat: www.bpht.hu
Felelős szerkesztő: Gábrriel Tibor
Szerkesztőbizottság:
Breinich Gábor, dr. Buda Attila, dr. Róbert Péter,
dr. Sándor Tibor, dr. Sipos András

Belföldi előfizetési díja 760 Ft/év. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt. Postacím: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (https://eshop.posta.hu/storefront), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon a 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (https://eshop.posta.hu/storefront), postán: 1900 Budapest, telefonon: 06-1-767-8262 és e-mail-en: hirlapelofizetes@posta.hu. A Budapesti Történeti Múzeumban, Budapest Főváros Levéltárában, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár központi és fiókkönyvtáraiban, a kerületek helytörténeti gyűjteményeiben, múzeumaiban és a Budapesti História előadójaitól ingyenesen is terjesztett. Lapunk Budapest Főváros IX. kerület, Ferencváros Önkormányzata, XII. kerület, Hegyvidéki Önkormányzat és a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával készült.
Nyomda: PrintWorks Nyomda Kft. • ISSN 1418-4273

Fotó: wikipedia.org

Feketeházy János

Budapest fejlődésének általában egy-egy új híd ad jelentős lökést. Éppen ezért volt a 19. század utolsó harmadának meghatározó szereplője Feketeházy János hídtervező mérnök.

Feketeházy 1842-ben született Vágselylyén, majd Bécsben és Zürichben végezte el a műszaki egyetemet. 1866–67-ben Bécsben vállalt állást, majd a kiegészítést követően itthon a Vasútépítészeti Igazgatóságnál helyezkedett el, amely 1873-ban beolvad a MÁV-ba. 1892-ben vonult nyugállományba MÁV főmérnöként. 1922-ben hazaköltözött a közben Csehszlovákiához került Vágsellyére, ahol 85 éves korában, 1927-ben elhunyt.

A fiatal mérnök a frissen megalakult Magyar Mérnök és Építész Egylet tagjai előtt már 1868-ban előadást tartott egy budapesti vasúti hídról. Az 1860-as évek egyik nagy kérdése az volt, hol épüljön föl a vasúti összeköttetést biztosító híd, és hol létesüljenek ezzel együtt a közraktárak. Az előadás tartalmát sajnos nem ismerjük, de pár év múlva fontos szerepe volt az Összekötő Vasúti Híd építésében, a korabeli újságok a híd tervezőjeként is Feketeházyt nevezik meg, azonban ez nem teljesen bizonyított.

Feketeházy leginkább a vasúti hidakra fókuszált, a budapesti híd után az ő tervei szerint épült meg a stílust teremtő szolnoki vasúti híd, és itt alkalmazza elsőként a később számtalan más hídnál (pl. Mária Valéria hídnál vagy a komáromi Erzsébet hídnál) is felhasznált csontka sarló alakú tartókat. Vasúti hidak tervezése mellett azonban mással is foglalkozott, hiszen Szege-den az ő tervei szerint építette meg az Eiffel cég a közúti hidat 1883-ban.

A Fővámház (ma Budapesti Corvinus Egyetem) madártávlati fotója

Fotó: FSZEK Budapest Gyűjtemény

Tartószerkezetek mestere

Feketeházy János és Budapest

•••• Domonkos Csaba

A rohamtempóban fejlődő Budapest néhánny meghatározó épülete is Feketeházy tehetségét dicséri. Az ő tervei szerint épült meg 1870–73 között a Fővámház, 1884-ben az Operaház, illetve a Keleti Pályaudvar (azóta kicserélt) tetőszerkezete is.

Élete fő művének megvalósítására 1893-ban kapott lehetőséget, amikor egyszerre írtak ki az Eskü téri (elődje a mai Erzsébet hídnak) és a Fővám téri (Ferenc József híd, ma Szabadság híd) hidakra nemzetközi

pesti hídra csak 2017-ben írtak ki!) A két hídra egy pályázatként tekintettek a döntéshozók, így egy első díjas lehetett, ezt az Eskü téri hídra benyújtott pályaművek közül választották ki. A második helyezett, azaz tulajdonképpen a Fővám téri híd nyertese Feketeházy pályaműve lett.

A Fővám téri hídra beérkezett 21 pályázat közül 6 Gerber tartós konzolos híd volt, sőt több nagyon is hasonlít egymásra. Akkor miért a Feketeházy-féle tervet

Fotó: Fortepan/Pesti Bírónó

A Ferenc József híd budai hídfője 1928 körül

tervpályázatot, amelyre neves hazai és külföldi irodák és tervezők jelentkeztek. (Legközelebb nemzetközi tervpályázatot buda-

választották a döntőnkök? Az indoklások szerint azért, mert ennek a vonala volt a legelegánsabb. A híd végleges terveit a minisztérium hídosztályának mérnökei készítették, emiatt volt is egy kisebb sajtóvita, hogy valóban őt lehet-e a tervezőnek tekinteni, de a híd arányai, annak alapvető vonalvezetése nem változott, így a kortársak és az utókor is egyöntetűen Feketeházy János szellemi termékének fogadja el az 1896-ban felavatott Szabadság hidat.

Feketeházy János leginkább a két híddal vett részt Budapest kialakulásában. A vasút híd, és a hozzá kapcsolódó beruházások, a Vámház, a közraktárak Pest déli részének iparvidékét alakították ki. A Fővám téri híd átadása után pedig megindulhatott az addig jószerezivel beépítetlen dél budai területek, a mai XI. kerület kialakulása.

Budapest tragédiája

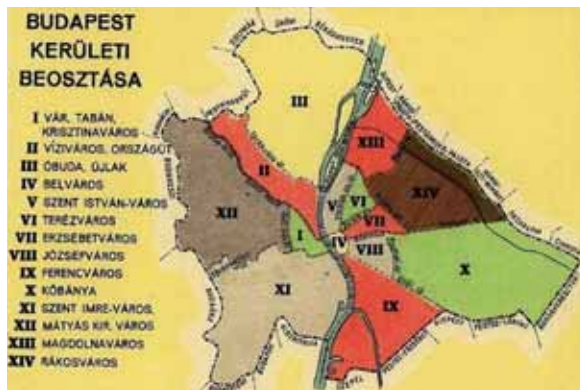
Hetvenöt éve – a rettegés 52 napja

•••• Gábrriel Tibor

Díszsörtűzzel ünnepelte 1945. február 13-án a szovjet hadsereg Budapest elfoglalását – már 1945. május 1-jén a Szabadság, a Gellért és a Vigadó téren szovjet diadaloszlopokat (azaz „szovjet hősi emlékművet”, vagy „felszabadulási emlékművet”) avattak, 1948-ig még hét másik követte ezeket. 1956-ban kilenc diadaloszlop megsemmisült, a Szabadság téri még ma is áll.

Fővárosunk ostroma soha nem múlt traumát eredményezett az azt átélő védők és civilek számára. Budapest a második világháború legtöbbet szenvedett európai fővárosainak (Varsó, Berlin, Budapest) egyikévé vált.

Az ostrom alatt meghaltak száma még megközelítőleg is bizonytalan – ennek feltehetően politikai okai voltak. A 95 ezer körüli (45 ezer német és 50 ezer magyar katona) védősereg katonái felerész-

Fotó: budapest-ostroma.hu

ben meghaltak, felerészben megsebesültek/hadifogságba estek – a védők februári kitörése után csak közel hétszázan jutottak át a frontvonalon. A szovjet és a román hadsereg veszteségét sokan 80–90 ezer halottra, sebesülteik számát 240 ezerre becsülik. A fővárosi polgári lakosság veszteségét 25–38 ezer halottra – köztük 15–17 ezer zsidó vallásúra – és több mint 50 ezer sebesülte teszik.

Az ostromról *Ungváry Krisztián* nemzetközi sikerű monográfiájából (*Budapest ostroma* – Corvina Könyvkiadó, 2001), a zsidó gettó történetéről *Szekeres József*: *A pesti gettók 1945. januári megmentése*

(BFL, 1997) könyvéből lehet megbízható áttekintést kapni.

Budapest polgári népessége 1945 márciusa végén 866 ezer fő, ebből 515 ezer lakos nőnemű volt. A győztesek egyesek szerint közel százezer nőt erőszakoltak meg, mások szerint „csak” a városi lakosság 5–10 százalékát, 40–80 ezer asszonyt, leányt. A város elfoglalása után szűnt meg viszont a zsidó gettóba zárt emberek megpróbáltatása, szisztematikus legyilkolása, éheztetése. Budapestról és agglomerációjából az ostrom után mintegy 40 ezer polgári személyt hurcoltak el Szovjetunióba malenkij robotra, azaz kényszermunkára.

Negyvenezer épületének (295 ezer lakás) csak 26 százalék maradt épségben. Megsérült az épületek 47 százaléká, súlyosan sérült 23 százaléká, teljesen megsemmisült 4 százaléká (cca. 14 ezer lakás). A legnagyobb pusztítást az I. kerület szenvedte el.

Az ostrom alatt az ipari területek részben porrá égtek, a városi közműszolgáltatás (gáz, villany), a szervezett élelmiszerellátás fokozatosan, december végére, január elejére megszűnt, a vízellátás részlegesen volt megoldott. A szennyvízcsatornák kiszáradtak, járványveszély alakult ki. A lakosságot az éhhaláltól a védők 30 ezer lova mentette meg. Általában ismertek ezek a számok – összességében egyszerűen hátborzongatóak! Számunkra szinte elképzelhetetlen már az ostromot átélők szenvedése, a kiszolgáltatottságuk szintje.

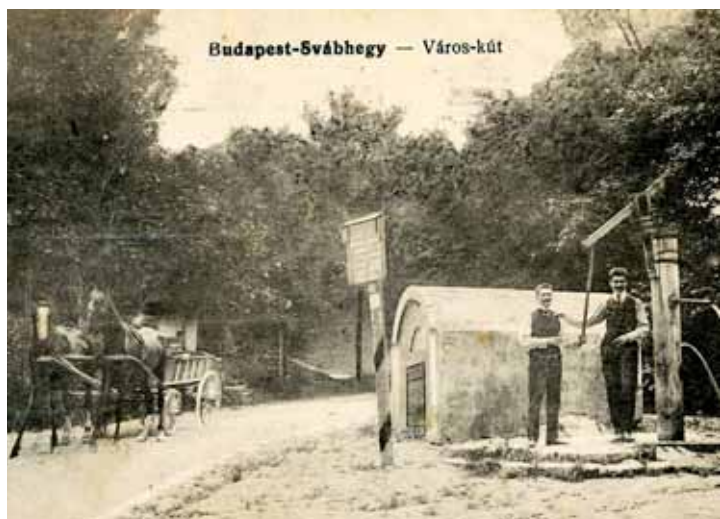
Víz a Hegyvidéken

Kutak, források, vízhasználat

•••• F. G.

A Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény új időszaki kiállítása „Víz a Hegyvidéken” címmel a koronavírus járvány miatt ősszel fog megnyílni. Habár a Hegyvidék az egyetlen olyan budai kerület, amelynek nincs Duna-parti része, mégis a XII. kerület életében mindig fontos szerepet játszott a víz. A Kárpát-medence egyik legfontosabb természeti értéke ez, megbecsülése és értő felhasználása manapság és az elkövetkező generációk számára az egyik legfontosabb feladat.

Kiállításunkkal szeretnénk felhívni a figyelmet a víz felbecsülhetetlen értékére – fontos szerepet tölt és töltött be ünnepi alkalmakon, hétköznapokon egyaránt. A múltbéli vízhasznosítás módszerein és technikáin keresztül fogja bemutatni a kiállítás ezt a csodálatos természeti kincset, amely az energia, az egészség és sok más, az ember számára elengedhetetlen érték forrása. Bemutatásra kerülnek a hegyvidéki kutak (Városkút, Béla király kút, vagy az egykori Krisztinavárosi Artézi kút), továbbá a for-

Fotó: Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény

Korabeli képeslap

rások története (Disznófő forrás, vagy a Svábhegyi források), de a régi Dunavíz-árusok, a jégszállítás, a fürdés a vízművek, és a Svábhegyi víztorony története is helyet kap a tablókön.

Bepillantást adunk ezen kívül a víz szerepéről a tisztálkodásban és a vendéglátásban is. Tárlatunk nem titkolt célja, hogy a különböző társadalmi, kulturális és történelmi nézőpontokat bemutató felhívja a fiatalabb generációk figyelmét a jövő kihívásaira is.

Máig fájó emlékek

Fegyverdörgés, erőszak a Hegyvidéken

••• Mihályi Balázs

Budapest ostromára 75 évvel ezelőtt került sor, mely érintette a XII. kerületet, a Hegyvidéket is. 1944 karácsonyán jelentek meg az első szovjet csapatok Budakeszi felől és a Vár irányába nyomultak előre. A hirtelen megjelenő szovjetekkel szemben felvonultatott magyar csapatok a szovjet további térnyerést megakadályozták. Karácsonykor ugyanakkor a civilek elszenvedték az elő veszteségeket: a mai Szilágyi Erzsébet fasor 10. és a Zugligeti út 37–39. számú épületeket tüzéségi találat érte, amelyeknek halálos áldozata is volt.

Karácsonykor a fő utak mentén mozogtak úgy a támadók, mint a védők, és egy-két nap kellett mire mindenütt felvonultak, majd kialakult az összefüggő arcvonal. A Hegyvidék területén német részről a 8. SS-lovashadosztály alegységei, illetve a Városmajor területén a magyar Vannay-zászlóalj, másfelé pedig csendőrök védekeztek, akiket időnként magyar rohamtüzérek is támogattak.

1944. december végén egy nagyszabású szovjet támadás indult az egész főváros elfoglalására. Ez a Hegyvidék területét is érintette, ahol a Farkasréti temetőben, és a Városmajorban került sor szovjet támadásokra, ezek azonban nem hozták meg a szovjet részéről várt áttörést. A védelem még ki-

Fotó: Fortepan

tartott. Az ezt követő időszak viszonylag csendesén telt a hegyvidéki arcvonalon. Helyi vállalkozások történtek mindössze: ismét a Városmajor és a Farkasréti temető területén, ahol a szovjetek visszaszorították ugyan a védőket, de teljesen nem tudták birtokba venni egyik területet sem.

A pesti hídfő kiürítése (1945. január 18.) és a Budapesten lévő csapatokkal való összeköttetés helyreállítására indított utolsó német felmentési kísérlet kifulladását (1945. január 27.) követően nyílt meg a lehetőség, hogy a szovjetek felszámolják a budai hídfő maradékát. A megélnékülő harcok eredményeként január

Az óvóhely beomlása miatt a Győri út 1. számú épületben tömegesen veszítették életüket civilek

27-én a szovjet csapatok elfoglalták a Kis-Sváb-hegyet, majd pár nappal később, január 30-án a Városmajor teljes területe is a birtokukba került. Február 4-én a Farkasréti temető megmaradt védőit bekerítették és az ottani ellenállást felszámolták, majd február 6-án a Sas-hegy védői jutottak hasonló sorsra. Már ezt megelőzően megindult a harc a Déli pályaudvarért, mely csak február 9-én került a támadók kezére.

Fotó: Fortepan

A Farkasréti temetőben a Keresztes Szent János-temetőkápolna az ostrom után

Az ostrom utolsó epizódja a védők február 11-én indu-

ló kitörése volt, melyben 16 000–17 000 fő vett részt, túlnyomó részt németek. A kitörők első hulláma a Széna téren áttörve a szovjet védelmet a mai Szilágyi Erzsébet fasoron át a Bólyai Akadémiáig jutott, azonban innét tovább már nem tudott előre haladni. A kitörők kisebb csoportokra szakadva egyes házakba szorulva még napokig védekeztek. A parancsnokság az Ördögárok csatornájában haladt a kitöréskor és a Bólyai Akadémia körül ért a felszínre, ahol fogságba esett. A kitörők további hullámai már mellékirányokba indultak és a Hegyvidék területén is haladtak át ilyen csoportok Budakeszi felé. Összesen 700 körüli kitörő érte el a saját állásokat, a többiek elesetek, vagy hadifogságba kerültek. A Hegyvidék területén is a magukat megadó kitörők közül sokakat végeztek ki a szovjetek.

Az ostrom alatt a Hegyvidék területén 1800 civil vesztette életét, ebből 1000 polgár, aki háborús cselekmények következtében halt meg. Ezek közül is kiemelkednek a tömeges halálozásokat: 1945. január 25-én az Alkotás utca 18., Hajnóczy József utca 24., valamint január 29-én a Győri út 1-es számú épületek estében az óvóhely is találatot kapott, beomlott és az ott lévők életüket veszítették. Január 12-én a Budai Chevra Kadisa Maros utca 16. számú épületében működő kórházban nyilas tömeggyilkosság történt – a kórházban lévő körülbelül 90 zsidó beteget lemészárolták.

A kitöréssel, azonban a lakosság szenvedése nem ért véget, csupán a harcok múltak el. A nők elleni erőszak, a fosztogatások, és a malenkij robotra hurcolás megmaradt. Talán ehhez is köthető, hogy az ostrom végén a lakosság körében családi öngyilkosságok fordultak elő, a Jagelló utcában például két család is végzett magával.

„Nagygettó” az Erzsébetvárosban

Két hónapig a nyilasok kezében

••• Róbert Péter

Mindig igyekezett a zsidó vallású lakosság egy környezetben, egymás közelében lakni. Ennek egyik oka a vallási parancs volt: szombaton tilos járművel közlekedni, sőt gyalog sem szabad bizonyos távolságnál többet megtenni. Ezért otthonaik a zsinagóga közelében voltak, zsidó utcák majd zsidó negyedek alakultak ki. A középkorban ezek kényszerlakhelyekké váltak, zsidók nem lakhattak máshol. Fallal vették őket körül, amelyet este lezártak. Ennek bizonyos védelmi jellege is volt, a zsidó közösség bizonyos önkormányzatot gyakorolt. A felvilágosodástól az egyenjogúság sorra megszüntette a gettókat, utoljára a rómaiakat 1870-ben.

A megszállt Európában a náci fajüldözés jele és kelléke volt a lezárt zsidó lakóterület, amelyet erőszakkal hoztak létre. Ellenében elődeikkel, ezek a tömegnyomor, éhezés helyszínei, s végül a deportálás – tehát többnyire a halál – előszobái voltak. Ennek tudatában Lengyelországban elkeseredett lakóik felháztak egy méltóbb halált választva...

Budapesten a nyilas hatalomátvétel után, 1944 novemberének végén kezdődött a még júniusban kijelölt „csillagos házak” lakóinak beköltöztetése az ekkor még amúgy is főleg zsidók által lakott Belső-Erzsébetváros kijelölt utcáiba, helyet cserélve az eddig ott élő 12 000 kereszténnyel. Már előbb szó volt egy gettó létesítéséről a megszállt fővárosban, de attól féltek, hogy a zsidók így mentesülnének az angolszász légitámadásoktól.

November utolsó napjaiban tizezrével hajtották a nyilas párt-szolgálatosok a zsidó csoportokat a deszkakerítés bejáratához, ahol elszedve maradék értékeiket – aki ellenkezett azt helyben agyonlőtték – átadták őket a Zsidó Tanács által szervezett zsidó gettórendőrség feketesapkás, fabotos embereinek, akik elhelyezni próbálták őket. Egy szobára 8–10 ember is jutott, napi 700–900 kalória élelemmel. (A fegyencek hivatalos adagja minimum 1300 kalória volt!) Kijárási tilalom miatt délelőtt 9–11 óra között volt szabad az utcára menni. Élelmet a házak előtt osztott napi egy tányér leves jelentett, az igazolványos tisztségviselők kettőt kaphattak. A gettót „felkoncolás” terhe mellett tilos volt elhagyni, de pincéken illetve a deszkakerítés résein sokan megszöktek, rettegve a deportálástól, amely nyáron a vidéki gettók lakosait már eltüntette.

Több szükségkórház működött – ezekben gyertya mellett operáltak, mivel a németek SS-kórházzá alakították a zsidókórházat, elkobozva annak felszerelését. Tovább romlott a helyzet, amikor január elején az újlipótvárosi úgynevezett „kis” vagy „nemzetközi” gettó külföldi védlevelekkel rendelkező lakóinak egy részét is idehurcolták. Egyre több volt a halott, akik később már az utcán heverték. Kétezret hantoltak el a Dohány utcai zsi-

nagóga kertjében, de sokat nem tudtak már eltemetni.

Noha mind a négy kapura kiírták: „Zsidónegyed! Keresztényeknek tilos a bemenet!”, időnként nyilasok „látogattak” be, akik gyilkoltak, fosztogattak. Az utolsó napokban például az Wesselényi utca 16. számú házban mindenkit agyonlőttek.

Szalai Pál a nyilasok által kinevezett, de jóindulatú rendőrségi összekötő igyekezett ezt meggátolni, nem mindig sikerrel. Ő értesítette Gerhard Schmidhuber német vezérőrnagyot az utolsó napokban arról, hogy a Royal Szállóban gyülekező, és a szálloda italaival mindenestre elfogyasztó nyilasok búcsúzóul tömegmészárlást akarnak rendezni a gettóban. A vezérőrnagy a bejáratokhoz helyezett géppuskás német katonákkal ezt meggátolta. Sajnos a február

11-i budai német kitöréskor elesett, jelenleg folyik az eljárás a jezsuitsági Jad Vasem emlékmúzeumban kitüntetése ügyében.

Január 18-án szovjet katonák jelentek meg: ez volt az egyetlen gettó Európában amelyet már nem volt idő a németeknek felszámolni, így 70 000 lakója (rabja!) szabadává vált.

Fotó: bunkevmuzeum.hu

Civilek emléktáblája

Ismerősen hangzik a budavári polgárok körében is a Lánchíd Kör elnöke, dr. Mojzes Imre (1948–2009), a budapesti műszaki egyetem professzora, a műszaki és filozófiai tudományok doktora, a hazai nanotechnológiai kutatás egyik elindítójának a neve. Emléktábláját a Lánchíd Kör, a Magyar Japán Baráti Társaság és barátai, tisztelői 2019. december 13-án egykori lakóházánál, az újlipótvárosi Radnóti Miklós utca 11. számú épület falán avatták fel. A megjelenteket dr. Gergely Attila, a Lánchíd Kör elnöke üdvözölte, az avató beszédet dr. Kazi Károly, a BHE Bonn Hungary Elektronikai Kft. ügyvezető igazgatója tartotta.

Fotó: BHT

Leleplezik dr. Mojzes Imre emléktábláját

Kilátó a hegyen

Már 110 éve uralja a tájat

••• Rosch Gábor

Ünnepélyes keretek közt 110 éve avatták fel a budai János hegy csúcsát koronázó Erzsébet kilátótorny épületét. A mészkőből épült négyszintes lépcsőző, kerek, hófehér épülettömb azóta a budai hegyek páratlan panorámájának szinte a város nagy részéről látható meghatározó eleme lett. A János-hegy másfél évszázada a főváros la-

tervezéssel megbízott Klunzinger Pál által készített, akkor legjobbnak ítélt elképzelést Schulek Frigyesnek mutatták be bírálatra, aki jelentős változtatásokat hajtott végre rajta. Átdolgozott tervei szerint alakult ki a mai állapotot is mutató végleges, kicsit a Halászbástya saroktornyát idéző épület képe.

Az építkezést 1908. június 7-én kezdték meg, majd közel kétévi munka után 1910. szeptember 8-án tartották meg a kilátó ünnepélyes felavatását. A toronyépületet süttöi és pilisborosjenői mészkőből építették. A kőzet fehér színe okozza, hogy messze távolból is kitűnően látható a zöld lombtenger között, a hegycsúcsot megkoronázva, jó és rossz időben egyaránt.

Nevét Erzsébet királynéről kapta, aki Pest-budai tartózkodásai során szívesen sétált a budai hegyeken. Erre a Jánoshegyi útnál, egykori kedvenc pihenőpadja közelében többször felállított és elpusztított, illetve eltűnt mellszobra is emlékeztetett egykor.

A kilátó 26 méter magas építménye az azóta jelentősen megnőtt faállomány ellenére a mai napig jó kilátást nyújt az itt megforduló kirándulóknak. Az épületbe lépve tágas, oszlopos, boltozatos körfolyosóra jutunk, ami rossz idő esetén oltalmat nyújt a látogatóknak. A belső tér terazzo padlóburkolatán ma is megcsodálhatjuk a dekoratív mintázatot és a feljártot jelző, üdvözlő szavakat. A földszinti előcsarnok egyik fülkéjében állt egykor Erzsébet királyné fehér carrarai márványból faragott mellszobra, Stróbl Alajos gyönyörű alkotása 1908-ból. A szobrot 1945 után eltávolították, majd 2005-től a BTM Kiscelli Múzeumában lévő raktári polcán, műanyag fóliába burkolva porosodik.

Az elmúlt közel száz évben mindig működött étterem a közelben. Az étteremben a gyönyörű panoráma miatt IV. Károly és Zita királyné, Trefort Ágoston, gróf Bethlen István, Wekerle Sándor, és gróf Apponyi Albert is megfordult.

Fotó: Zempléni Múzeum, Szerencs

Képeslap a 30-as évekből

A kilátó közvetlen környezetének rendezésére csak 1931-ben került sor. A háború okozta károkat 1949-re állították helyre. Az ötvenes években hatalmas világító ötágú vöröscsillagot szereltek a torony csúcsára, ami a város távoli pontjáról is jól látható volt. A csillag acélszerkezete olyan súlyos károsodásokat okozott az épületben, hogy a legutóbbi 2005-ös felújítás során komoly statikai megerősítés vált szükségessé. A János-hegyi kilátó 1996-ban került a főváros kezelésébe, majd 2001-ben a Hegyvidéki Önkormányzat tulajdonába. Az ezt követő felújítás során kívül, belül meg-

tervezésére csak

Fotó: A szerző felvétele

kóinak kedvelt kirándulóhelye, vasárnapi célpontja, mint a legmagasabb 528 méteres budai hegycsúcs. A hegyet az 1847-es „dülökeresztelő” idején még Pozsonyi hegynek nevezték el, mivel ekkor még szép időben állítólag Pozsonyig is el lehetett látni csúcsáról.

A hegy csúcsán korábban fából épült emelvény állt, amiről Erzsébet királyné 1882 során több alkalommal megtekintette a várost, budai kirándulásai során. A korhadásnak indult fa kilátótorny a 19. század végére már életveszélyes állapotba került. 1900-ban a Magyar Turista egyesület javaslata szerint, új kőből épített kilátó létesítésére több változatban dolgozott ki tervet a Fővárosi Mérnöki Hivatal. A

A kilátó őrépülete

Fotó: A szerző felvétele

Az oszlopos boltozatos körfolyosó

tisztították a falakat, statikai megerősítéseket végeztek, környezetében új díszburkolatot készítettek, így ma is megcsodálható Budapest egyik ikonikus épülete, mely már 110 éve uralja a tájat.

Budaiak nyári mulatója

A Fácán vendéglő az új kutatások tükrében

•••• Földváry Gergely

Buda számos neves vendéglőnek adott otthont, melyek közül az egyik legkiemelkedőbb a Fácán vendéglő volt, épülete ma is megtalálható a Béla király út 59–61. szám alatt. A kerület önkormányzata 2019-ben a kormány segítségével teljesen felújította a régi éttermet, amit most a Zugligeti Általános Iskola felső tagozatosai használnak. Egykor olyan személyek is megfordultak itt, mint Kossuth Lajos, Petőfi Sándor, Toldy Ferenc, Barabás Miklós vagy Bajza József. A felújításokról szóló híradásokban több helyütt olvasható, hogy az 1856-ban emelt Hild-féle villáról van szó, holott ez a mai napig megtalálható a valójában felújított ház mögött. Az eredeti Fácán vendéglő már az 1800-as évek közepétől várta a vendégeket egészen 1944-ig, amikor megszűnt a funkciója.

A legtöbb félreértést az adhatja, hogy a Fácánt sokan máig egyetlen épületnek

négyzetes alaprajzú, klasszicista étterem készült valamikor az 1840-es évek közepén.

Ennek helyén áll ma a 2019-ben felújított, neoklasszicista stílusú, Horthy-villának nevezett épület. A vendéglő valószínűsíthetően 1847-ben létesült, mivel ezt olvashatjuk: „A zugligetben a fáczánál új pompás és igen kényelmes éttermet építettek, mi bizonyosan szaporítani fogja a vendégeket...” (*Budapesti Híradó*, 1847. április 29.). Feltehetően erről az épületről van szó, amelynek mind a négy oldalán oszlopos tornác futott körbe, ami a híres fotókon is jól látható.

Fotó: Zemplén Múzeum/Szerencs

A Zugligeti Fácán vendéglő 1900 körül

helyének nevezte a Fácánt a *Nagy kópé*

című regényében. A vendéglőt a 20. század elején teljesen átalakították és ekkor nyerte el a ma is látható úgynevezett Horthy-villa formáját. Ettől függetlenül a vendéglő egészen az 1920-as évek végéig megtartotta népszerűségét majd csődbe került és sorozatos végrehajtások helyszíne lett.

Az árverési hirdetések szerint italok, bútorok, zongora, sőt lovak is kalapács alá kerültek. Később az új tulajdonosok felújították a helyet és valószínűleg ekkor kapta a Horthy-villa nevet, miután az elbeszélések szerint Horthy kormányzó fia többször járt ide mulatni, vadászni, síelni. A második világháború során az épületet lengyel tisztok kapták meg, majd a Gestapo vette birtokba – végül a Belügyminisztérium foglalta el és ott kémelhárító és hírszerzési oktatóbázist alakított ki. Az egész területet körbekerítették és szigorúan őrizték az objektumot, ahol a hírszerzések szerint két évig bújtatták a hetvenes években a hírhedt szélsőbaloldali terroristát, Carlost, a Sakált, akit évekig keresett Nyugat-Európa rendőrsége.

A rendszerváltás után sokáig üresen állt, majd a Normafa Park projektnek köszönhetően az önkormányzat kezelésébe került és 2019-ben teljesen megújult az egykori vendéglő épülete, mellyel egy újabb ikonikus épület menekült meg a Hegyvidékre. A területen egyébként az egykori Hild-féle szálló jelenleg is felújítás alatt áll és hamarosan ez is újra a régi pompájában tündökölhet majd.

Fotó: Hegyvidéki Helytörténeli Gyűjtemény

A kerület 2019-ben felújította az épületet

gondolják, pedig az 1873-as térképen jól

látható, hogy már akkoriban több mint tíz épület volt a területen. A *Vasárnapi Újság* 1866-ban írta: „Vagy gyalog, vagy hintón, mindegy, de elvégre eléred a »fácánt«, balról az első kis gyarmatot, mely több vendéglőből s nyaralócsoporthoz áll.” Az első étterem valószínűleg a régi majorsági épületben kapott helyet, majd amikor azt kinötte, a közelben egy új,

deglőtől kicsit feljebb egy üdülő-szállót. 1856-ra fel is épült az új hatalmas U alakú épület, melyben harminc vendégszoba várta a kikapcsolódni vágyókat. A hatalmas terület sok új épülettel gazdagodott, így épültek szállók, kerthelységek, de volt fürdőhely, sétálópark, cukrászda és pékség is. Egy igazi kis üdülőkomplexum épült ki ezzel. A 19. század végére közel

A Cholnoky-testvérek

Szűkebb pátriájuk a Ferencváros volt

•••• Buda Attila

Átlagos, többemeletes, eklektikus épület a Ráday utcában az 54-es számú. Régebbi fényképein a kor sűrű patinája látható homlokzatán, mostanában a mellette állókhoz hasonlóan sárga színre váltott. Középen erkéllyel, alsó szintjén üzletekkel, belső udvarral, lakásaiban többnyire a kilencedik kerület középosztálybeli polgárai éltek benne a maguk változatos napjait. Mostanában maga a Ráday utca is népszerűbb, a kerületi sétálóutca-státusz emeli a hely varázsát, az ide települt üzletek, beszélgetésekre, rendezvényekre alkalmas kávéházak, éttermek kellemes színhelyei lehetnek az értelmes kikapcsolódásnak.

Említett házban talált magának lakóhelyet a múlt század elején egy testvérpár, akik a magyar irodalom haláluk után elfeledett, majd néhány évtizede újra felfedezett szerzői voltak: *Cholnoky Viktor* (1868–1912) és a fiatal *Cholnoky László* (1879–1929). Volt egy harmadik testvérük is, *Cholnoky Jenő* (1870–1950), a híres földrajztudós. Az idősebb és a fiatalabb azonban, akik a szépirodalom mellett kötöttek ki, érdekes, de magányos szerzőkké váltak, mindketten szembesülve és kiábrándulva, majd menekülve abból a világból, amely körülvette őket.

Mindhármuk pályájának kirepítő városa Veszprém volt. Cholnoky Viktor iskolái elvégzése után itt, helyi lapok szerkesztősegeiben volt újságíró. 1901-ben, nagyobb tért, több szabadságot keresve Budapestre költözött, az említett IX. kerületi házba. A századforduló jelentős napi- és hetilapjának, a *Pesti Naplónak*, valamint a *Hétnek* a szerkesztője lett. Rendszeres publicisztikái, érdekes, változatos tartalmú novellái szerepet játszottak az olvasóközönség e lapok melletti kitartásának. Míg a napilapnál elsősorban kivételes munkabírása, nagy műveltsége érvényesült, novelláiban és hosszabb prózai műveiben cselekményvezetésének kivételessége, nagy fantáziája, kifejező nyelvi ereje, humora volt a meghatározó. Életvitale a napilapok szerkesztését követte, az éjszakai órákhoz, kávéházakhoz, szerkesztőségekhez kapcsolódott, a Ráday utca és környéke, meg más kerületek kávéházai lettek meghatározó helyszínei.

A legfiatalabb testvér, Cholnoky László szintén ebben a házban talált lakást. Fiatalon ő is újságíró lett, munkája közben ta-

lálkozott mindazokkal az elmentmondásokkal, amelyeket a múlt század eleje hozott. Nem csoda, hogy élete utolsó évtizedében a szépirodalom felé fordult, amiben korábbi sikerei is megerősítették. Képes újságok, mint a *Vasárnapi Ujság* és irodalmi lapok, például a *Nyugat* szívesen közölték írásait. Ezekben nem a társadalmat ábrázolta, vagy talán csak áttételesen, hiszen érdeklődése középpontjában az emberi személyiség állt, a lélek folyamatait, működését figyelte és örökítette meg érzékeny beleéléssel. Hősei szorongásait, félelmeit közvetítette, a nagyváros kallódó embereit, nyomorúságos sorsait. S bár minden lapban szívesen közölték, igazi, végleges fórumot, otthont jelentő egy-két lapot nem talált. Saját életével példázta hőseiét, a nyomorból csak az alkoholban talált menedékkal, öngyilkosságával is őket követte.

Napjainkban mindkettőjük novellisztikája, prózai írásai a múlt század fordulójának jelentős értékei közé tartoznak.

Fotók: Fortepan/Cholnoky Tamás

Cholnoky Ferenc, középen Cholnoky Jenő, jobbra Cholnoky László 1900-ban

A Garay utca 23-ban a Cholnoky testvérek és Zelovich Kornél a kisfiával (1900)

Görgei főhadiszállása

Újraavatták az eltűnt emléktáblát

A néhai Remetéhez elnevezésű vendégfogadóban volt 1849. május 4-e és 6-a között a budai várat ostromló honvédsereg vezére, *Görgei Artúr* főparancsnok főhadiszállása. Erre emlékeztetve az 1911-ig működő fogadó helyén, a Városmajor utca 68. szám alatt épült János Szanatórium falán a Hadimúzeum javaslatára 1927-ben ünnepélyes keretek közt a János kórház emléktáblát helyezték el – ez máig tisztázatlan körülmények között 1945-ben, vagy utána eltűnt.

Napjainkban a Városmajori Szív- és Érgyógyászati Klinika működik itt.

Épületének falán a Hegyvidéki Önkormányzat február 12-én az emléktáblát az eredeti szöveg felhasználásával újraavatta. Az avató beszédet a Hegyvidék díszpolgára, *prof. dr. Herrmann Róbert* történész tartotta, az emléktáblát *dr. Merkely Béla* rektor, a klinika igazgatója és *Pokorni Zoltán* hegyvidéki polgármester avatta fel.

Nem csak fiataloknak

Ferencvárosi játékos tudáspróbák

Helytörténeti séták és vetélkedők – ezek a Ferencvárosi Helytörténeti Egyesület évente ismétlődő rendezvényei. Helytörténeti vetélkedőjükre 2012-től jelentkez-

ettek a ferencvárosiak. 2019 szeptemberében Helytörténeti vetélkedő nem csak fiataloknak címmel hirdették meg rendezvényüket. A résztvevők felkészülését a részletesen ismertetett feladattípusokkal, tematikával, könyvekkel és helytörténeti séták megadásával segítették.

Október 16-án a Ferencvárosi Művelődési

Központban mintegy nyolcvanan, kerületi általános iskolások és nyugdíjasok 13 vegyes csapatot alkotva vettek részt ezen a megmérettetésen.

Ferencvárosi kerek évfordulókhoz kötődő események, személyek és épületek köré épültek fel a vetélkedő kérdései. Ezeket játékos formában – képfelismerés, helytörténeti keresztrejtvény, név-fogalom vagy utca-személy párosítás, totó, kvíz és egyre nehezedő gyorskérdés-sor – valószínűsítették meg.

Az első helyezést a Szent-Györgyi Albert Általános Iskola és Gimnázium hatodikos tanulói nyerték el. Érdekes volt, hogy három harmadik helyezett csapatot hirdethettek ki, mivel azonos lett pontszámuk. Az első három helyezett csapat könyvjutalomban részesült, és minden résztvevő oklevelet, helytörténeti csokit és egy apró meglepetést vehetett át. Vetélkedőjünk sok egyesületi tag közös munkájának eredménye. Előkészítését az egyesület részéről *Lukács Emilia* elnök fogta össze, levezetését *Gönczi Ambrus*, a Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény vezetője vállalta fel.

Fotó: BHT

Mintegy nyolcvanan vettek részt a vetélkedőn

Ostrom 75

Fotótárlat öt helyszínen

Budapest 75 évvel korábbi ostromáról Ostrom 75 címmel köztéri fotókiállításal öt helyszínen közösen emlékezett meg az I., a II., és a XII. kerület önkormányzata. Összefogásuk

nem véletlen – a harcok során a budai oldal minden ötödik lakása (a lakások 18 százaléka!) teljesen megsemmisült. Legsúlyosabb helyzet a Várnegyedben volt: 6500 lakásnak 40 százaléka megszűnt, 34 százaléka részben sérülten vált lakhatatlanná.

Fotó: hegyvidék.hu

A Kapisztrán téri megnyitón Pokorni Zoltán polgármester

A Kapisztrán téri megnyitón *Pokorni Zoltán*,

a Hegyvidék polgármestere hangsúlyozta, hogy „Az ostrom meghatározó élménye a Hegyvidéken élőknek mind a mai napig, hetvenöt év múltán is köztünk él ez a trauma.” Jól mutatta ezt, hogy egy korábbi kerületi novellaíró pályázatunkra (Mesélnek a Hegyvidék házai) is főként az ostrom emlékét felidéző alkotások érkeztek – mondta.

A tárlaton kiállított fotók többségének ez volt az első bemutatása – dokumentációs céllal a szovjet hadsereg fotósai készítették.

Fotó: masodikkerulet.hu

A fotók többségét dokumentálási céllal a szovjet hadsereg készítette

Protokoll és diplomácia

Katonai tiszteletadástól a világversenyekig

Egyedülálló nemzetközi protokoll kiállítás eredményezett a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum (MKVM) és a Nemzetközi Protokoll Szakemberek Szervezete együttműködése – a január 23-a és május 31-e között az MKVM-ben látogatható időszakos tárlatot.

A hazai és nemzetközi protokoll és diplomácia világról mindezidáig kulturális

és múzeumi szinten csak egy-egy részterületet érintve rendeztek időszakos tárlatokat, holott a téma jelentősége, ugyanakkor exkluzív jellege miatt valódi érdeklődésre tarthat számot mind szakmai, mind a nagyközönség körében.

Miközben a látogató végig vonul a vörös szőnyegen, megismerheti a protokoll különböző szakterületeit. Először katonai tiszteletadás fogadja, mely kizárólag magas rangú vendégeknek jár, minekután egy államfői rezidenciába érkeznek. Tovább haladva megtekintheti Budapest Főváros által adott, illetve kapott protokoll ajándéktárgyakat, majd csomagolhatja a vendéglátás protokolljában a régmúltól egészen napjainkig. Elképzelheti, milyen lehet egy nemes étkezés terített, elegáns díszítkezésen részt venni; megcsodálhatja többek között a királyi készletet a Parlamenti pohárszéken. Ezt követően a vallásprotokoll szekciójában megtekintheti például az első magyarországi pápalátogatás eddig ki nem állított relikviáit, majd megérkezik egy kiemelt nemzetközi sporteseményre, mert bizony, a világversenyek protokollrendezvényei is előre meghatározott rendben zajlanak.

A múzeum nevéhez híven, jó vendéglátóként desszertől is gondoskodott, valódi különlegességeket gyűjtött össze: ritkaságszámba menő magas rangú kinttetések, különleges ajándékok, felbecsülhetetlen értékű muzeális darabok

Diplomáciai kitüntetések és a koronaörség egyenruhája

Fotók: MKVM

Aranyozott barokk ülgarnitúrán kijelölve az államfők (előli), a tolmácsok (oldalt), és a kísérők (hátl) helye

várják az érdeklődőket. Így válik a nagyközönség számára is láthatóvá ez a zárt, misztikusnak tűnő világ.

A protokoll eredeti értelmében a rendet, rendszert jelentette a régi irattárakban, majd az elnevezés a nemzetközi kapcsolatok szférájában honosodott meg. Napjainkban, mikor sokan szétesőnek érzik világunkat, jó látni, hogy létezik egy olyan világ, ahol mai napig rend uralkodik. (Forrás: MKVM)

Kondor Béla emléktáblája

•••• Szabó Zsófia Lilla

Ünnepélyes keretek között leplezte le február 17-én a XVIII. kerületi Bókay Árpád Általános Iskolában Bal-daváriné Juhász Éva mb. igazgató és Szaniszló Sándor polgármester a Kondor Béla (1931. 02. 17. – 1972. 12. 12.) festő, grafikus és költő születésnapján a tiszteletére állított emléktáblát, melyet a művész testvére Kondor Mária koszorúzott meg.

Köszöntő beszédet a Tomory Lajos Múzeum vezetője, Heilaufer Zsuzsanna mondott. Az iskola tanulói meglepetésként Kondort idéző alkotásokkal készültek, valamint versmondással színesítették a programot. Az emlékhely kialakításában közreműködött a kerület főépítész, Jankovits Vera, a Tomory Lajos Múzeum művészettörténésze, Szabó Zsófia, valamint Serflek Máté kerületi grafikus.

A modern magyar művészet kiemelkedő alkotója 13 éves koráig Pestszentlőrincen a Wlassics Gyula utca 36. szám alatt élt szüleiivel. Életét és munkásságát végigkísérték a lőrinci gyer-

mekévek élményei. Itt járta ki az elemi iskolát, majd 1941-től 1944-ig a Pestszentlőrinci Magyar Királyi Állami Gimnáziumban tanult, mely a mai Bókay Árpád Általános Iskola falai között működött.

A kerület 1978-tól őrzi Kondor Béla emlékét.

Most egy olyan épületben állítottak emlékeztető tiszteletére, ahol személyesen is gyakran megfordult. A gránitból készült tábla az elegáns kerettel kiegészülve méltó emlékhelyként szolgál Kondor Béla számára, így a tanárok és diákok évről évre felidézhetik a művész egykori jelenlétét és életművének nagyságát.

Fotó: Pápai Tamás László

A művész húga, Kondor Mária megkoszorúzza az emléktáblát

Rólunk – Röviden

Budapesti Honismereti Társaság

Március 13-án a Városunk Szerkesztőségében tartotta idei első ülését az egyesület Elnöksége. Kezdeté előtt egy külső (budafoki) résztvevő felvetette a Magyar Televízió 1969–1970-ben tartott Fekete-fehér, igen-nem c. helytörténeti vetélkedőjéhez hasonló kezdeményezését Budapest egyesítése közzelgő 150. évfordulójára. Több hozzászólást követően az Elnökség javasolta a budafoki Klauzál Gábor Társaság véleményének kikérését.

Ezt követően a Társaság titkára adott tájékoztatást az előző ülés óta történetekről (Budapesti Históriaik rendezvényei, a megújult budapesti Helytörténeti Portál, a Városunk Online – Budapesti Helytörténeti Szemle indulása, a Városunk-Budapesti Honismereti Híradó számai, az Ellenőrző és Számviteli Bizottság március 5-i üléséről). Beje-

lentette, hogy a járványveszély miatt a közgyűjtemények bezárnak – a Társaság rendezvényeinek is elhalasztását javasolta. Ismertette, hogy a Honismereti Szövetség is ezt tette – remélik, hogy a budapesti XVIII. Országos Honismereti Kiadványszerkesztői Konferenciát május 22–24-én, a debreceni XLVIII. Országos Honismereti Akadémiát (Téma: Trianon – Szétszakítva is egységben) július 5–10. között már meg tudják rendezni. A hoz-

zászólások után az Elnökség a Társaság összes rendezvényét azonnali hatállyal elhalasztotta a koronavírus okozta járvány veszélyhelyzetének fennállásáig (közgyűlést is beleértve).

Az Ellenőrző és Számviteli Bizottság megbízásából Breinich Gábor, az egyesület elnöke számolt be a Társaság 2019. évi tevékenysége és gazdálkodása ellenőrzésének tapasztalatairól. A március 5-én tartott ellenőrzésük során megállapították, hogy 2019-ban a Társaság az Alapszabályában rögzített feltételeknek, valamint a közhasznú szervezetekre előírt szabályoknak megfelelően működött. A nyilvántartások, az adminisztráció, a pénzügyek kezelése színvonalasan lett el látva, és a Társaság nyereséges évet is zárt.

A közgyűlés (remélt) előkészítéseként a Társaság titkárnak írásbeli előterjesztései alapján tárgyaltak a 2019. évi egyesületi beszámoló-ról és 2020. évi terveikről és megvitatták a Honismereti Szövetség kitüntetései-re javasoltakat: Honismereti Munkáért Emlékéremre Bóta Piroška, Honismereti Munkáért Emléklapra pedig dr. Grünwald Mária, Sáfár József és Viszket Zoltán kerül felterjesztésre.

Budapesti Históriaik – közlemény

A Budapesti Honismereti Társaság Elnöksége 2020. március 13-i ülésén hozott 1/2020. számú határozata 2. pontja alapján a Társaság összes bel- és kültéri rendezvénye 2020 márciusában, illetve az év második negyedévében elhalasztásra kerül a koronavírus okozta járvány veszélyhelyzetének fennállásáig. A veszélyhelyzet elmúltával az érintetteket weblapunkon és e-mailban is tájékoztatni fogjuk. Tagjaink és vendégeink megértését előre is köszönjük.

Az eltűnt idő nyomában

•••• Beöthy Mária

Legutóbb február 26-án találkoztunk Víz László barátunk – a Zsolnay építészeti kerámiáról tartott – „káprázatos” előadásán. Akkor bejelentettük (a BVE XII. kerületi csoportja), hogy nagyszabású vándorkiállítást készülünk szervezni március végén, április elején „Az eltűnt idő nyomában” címmel, melynek célja – a Hegyvidéken sikeresen helyreállított műemlékek bemutatása mellett – figyelemfelhívás az elhanyagolt, megmentésre érdemes építészeti értékeinkre, környezetünk megóvására. A 10 darab nagyméretű, 1,0 x 2,0 méteres, kétoldalas roll-up tabló (szöveg: Beöthy Mária, forrásanyagok: internet, Bognár Gábor művészettörténeti kutatásai, fotók: Ráday Mihály, Rosch Gábor, Puha Titusz) már elkészült Surányi András fotó- és grafikus művész közreműködésével. Az országos veszélyhelyzet bevezetése miatt – a Hegyvidéki Önkormányzattal egyetértésben – elhalasztottuk a kiállítás megnyitását és hat helyszínen történő bemutatását június elejére (lehet, túl optimisták voltunk).

Ha már nagyon elegünk lett a jelenlegi bezártságból, virtuális sétákat tehetünk a Hegyvidéken az újságban korábban megjelent helytörténeti írások segítségével, többek között például A szecesszió mesterei a Hegyvidéken című sorozatban la-
pogzatva.

Helytörténeti séták, előadások

Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

Egy tömbház belső udvaráról nyílik Ferencváros Önkormányzata helytörténeti gyűjteményének/galériájának bejárata. A Ráday utca és az Erkel utca sarkán álló épületben működő közgyűjtemény igencsak jól ismert a városrész lokálpatriótái körében. Filmvetítések, kulturális programok, helytörténeti események várják minden hónapban az ide igyekvőket. Helytörténeti vonzatúval minden hónapban találkozhattunk.

Csak az utolsó fél évet tekintve: 2019. november 15-én Ferencváros egykori temetőiről – már a középkorban is voltak itt sírkertek – hallhattunk. December 13-án a mozaik- és terazzo-művészetről dr. habil Balázs Miklós Ernő mozaikművész, műemléki restaurátor tartott előadást Apró kövek művészete címmel. 2020. január 23-án Városfotók címmel Lugosi László fotóművésszel folytatott beszélgetésen vehettünk részt. Február 13-án A ferencvárosi vendéglátás történetéből – Történetek éttermekről, kávéházakról, eszpresszókról az 1800-as évek elejétől az 1980-as évekig címmel volt előadás. Sajnos a koronavírus járvány miatt március 19-ére tervezett, a Nándori és a Varga cukrászdát ismertető, vetítéssel egybekötött beszélgetés Nándori Lászlóval elhalasztásra került, a veszélyhelyzet elmúltával vehettünk ezen majd részt.

Emberközelenben

Huszonhárom 56-os hős

November 12-én nyitották meg *A huszonhárom 56-os hős* című állandó kiállítást a Veritas Történetkutató Intézet és Levéltárnak a ferencvárosi Zsil utcai székhelye aulájában. Egy pályázat eredményeként születtek meg a kiállított festmények és szobrok a forradalom és szabadságharc 60. évfordulójára. Az ábrázolt felkelők, politikusok, katonák, egyházfő... életútjában közös, hogy mindnyájan kiálltak a forradalomért (*Angyal István, Bibó István, Dudás József, Földes Gábor, Gimes Miklós, Havrilla Béláné Sticker Katalin, Iván Kovács László, Kéthly Anna, Kliebert László, Losonczy Géza, Maléter Pál, Mansfeld Péter, Mecseri János, Mindszety József, Nagy Imre, Pongrácz Gergely, Rémiás Pál, Szabó János, Szabó Pál, Szendi Dezső, Szilágyi József,*

Fotó: BHT

Egy pályázat eredményei

Tóth Ilona, Wittner Mária), és a megtorlás is mindnyájukat sújtotta.

Tárlatuk megnyitóján a történettudomány és képzőművészet szerencsés találkozásának minősítette a kiállítást *Marinovich Endre*, a Veritas főigazgató-helyette-

se, mivel az aulában tartott, történettudományi kérdésekkel foglalkozó Veritas-esetek és konferenciák látogatói találkozhat-

nek a festményekkel, szobrokkal. Az '56-os megtorlások emlékét idézte fel Wittner Mária, a Veritas tudományos munkatársa, *Rácz János* a forradalom és szabadságharc jelentőségét hangsúlyozta. Kiállított műveikről *Kiss Adél* festőművész, valamint *Oláh Katalin* és *Oláh Máttyás László* szobrászművészek beszéltek.

In memoriam

Dr. Del Medico Imre (1923—2019)

Budapesten, 1923. november 25-én született. Olasz dédapja, *Pietro Del Medico* alapította az 1850-től 1912-ig Budapesten működő első magyar szalámigyárat. Édesapja korán meghalt, özvegy édesanyja 1937 és 1948 között a belvárosi Bécsi utcában lévő 14 szobás penziójukat vezette. Imre 1943-ban gyermekparalízises lett, egész életében sántikált, bottal járt emiatt. Családi „örökségként” olaszul, németül, franciául és angolul tudott, az ötvenes évek második felében elvégezte a jogi egyetemet. 1945-től az 1948-as leépítésekig a külügyminisztérium segédfogalmazója volt. 1949-ben mindegyiket elvették, albérletben nyomorgott édesanyjával. Számos munkahely után 1953-tól a Szerzői Jogvédő Hivatalban, majd 1983-as nyugdíjazásáig a Művészeti Alapnál dolgozott. A hibákról, visszasságokról írt 15–20 ezer közölt sajtólevele indigós másolatait Budapest Főváros Levéltárának adományozta. 1965-től Zuglóban élt, jelentős társadalmi szervezetek tagja volt. A Budapesti Honismereti Társaság életében a kezdetektől részt vett, írásaival a Városunkban is találkozhattunk. Önálló kötete: *Életem – Egy mai polgár vallomása*. A rendszerváltoztatás után számos kitüntetés közül a Köztársasági Elnöki Aranyérem, a Budapestért Díj, és a Podmaniczky díj a legjelentősebb. Zugló díszpolgára, az aranytollas újságíró 2019. november 25-én hunyt el, hamvait december 20-án a Bartók Béla úti urnatemetőben helyezték örök nyugalomra.

Gavlik István (1934—2019)

ABács-Kiskun megyei Mélykúton 1934. június 15-én született. A Bajai Tanítóképző elvégzése után 1953–1961 között a Mélykúti Állami Általános Iskolában tanított. A tanítás mellett testnevelési szaktanító és népitánc-oktatói oklevelet szerzett. 1976-ban történelem szakos tanári diplomát kapott a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán. A Bács-Kiskun megyei Apostagon tanár, utána a járási tanács felnőttoktatási szakfelügyelője, 1972-től ismét Apostagon tanár, igazgatóhelyettes, igazgató. 1982-ben Budapestre költözött és 1994-ig a pesterzsébeti mai Hajós Alfréd Általános Iskolában történelem tanár, igazgatóhelyettes, igazgató. Kollégáival együtt 1991-ben megalakítja a Pesterzsébeti Kossuth Társaságot, 1992-ben a Kossuth Szövetséget – utóbbi országos elnöke 2002-ig, majd örökös tiszteletbeli elnöke. Közéleti és emléképoló tevékenysége mellett szerkeszti a *Kossuth Szövetség Évkönyveit*, negyedéves hírleveleit. A pesterzsébeti *Helytörténeti Olvasókönyv*, *Kossuth Lajos Pest-Budán*, *Kossuth Lajos díszpolgársága – emlékek Budapesten és Pest megyében* című kötetek szerzője. Társzerző a *Csepeli helytörténeti olvasókönyveknél* és *Józsefvárosi séták* négy köteténél. A Budapesti Honismereti Társaság munkájában 1997-től aktívan részt vett, írásait a Városunkban is olvashattuk. A Honismereti Szövetség 2012-ben Honismereti Munkáért Emléklappal tüntette ki. Főbb kitüntetései: Millenniumi Érem ezüst fokozata, a Honvédelemért I. osztályú Érdemkeresztje a Haza Szolgálatáért, a Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt. 2019. december 7-én hunyt el, utolsó útjára az apostagi protesztáns temetőben, 2020. január 3-án kísérelhették el.

Isten veletek, nyugodjatok békében.

Középpontban a középkor

Konferencia és kiállítás a Vármúzeumban

A Budapesti Történeti Múzeum (BTM) Középkori főosztálya minden évben ősszel – 2019-ben már negyedik éve – a Vármúzeumban rendezi meg a *Középpontban a középkor* című kiállítását, mely az előző év legfontosabb régészeti leleteibe ad betekintést. Az időszaki tárlatot azonos címmel egynapos konferencia vezeti be, melyen a középkorral foglalkozó régészek ismertetik előző évi ásatásaik eredményeit.

A november 14-én a BTM Vármúzeumának Gótikus termében *Végh András*, a Vármúzeum igazgatója köszöntötte a Középpontban a középkor című konferencia résztvevőit, egyben első levezető elnökként az első előadót konferálta fel: *B. Nyékhelyi Dorottya* a tabáni régészeti kutatásokat ismertette. A Király fürdő és török kori környezete feltárásáról *Papp Adrienn* számolt be. Az Árpád híd pesti oldalán feltárt középkori Szent László faluról *Takács Ágoston* tartott előadást. *Magyar Eszter* a vízvárosi, későközépkori kerámialeleteket mutatta be. Egy készülő éremtárra *Gálvölgyi Orsolya* hívta fel a figyelmet, majd a tabáni lépcső feltárásáról *Magyar Károly* beszélt. A szünet után *Szolnoki Tamás* és *Benda*

kutatásának eredményeit ismertette.

Fotó: BHT

A konferencia első levezető elnöke *Végh András*, a Vármúzeum igazgatója volt

A konferenciát követően a Vármúzeum földszinti kiállító terében *dr. Zsidi*

Paula, a BTM Aquincumi Múzeuma ny. igazgatója nyitotta meg a Középpontban a középkor című kiállítást, melynek kurátora *Papp Adrienn* volt.

Óbudai Múzeum

Vezető: Viszket Zoltán,
tel./fax: 250-1020,
cím: 1033 Bp., Fő tér 1.,
nyitva: K-V: 10-18 óra.

Neogrády László Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Szöllősy Marianna,
tel.: 370-0652,
cím: 1043 Bp., Berda J. u. 48.,
nyitva: K-P: 10-18, Szo: 10-14 óra.

Erzsébetvárosi Zsidó Történeti Tár

Helytörténeti munkatárs: Keleti Éva,
tel.: 369-3688,
1077 Bp., Csányi u. 5.,
nyitva: V-Cs: 14-18, P: 10-14 óra

Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Gönczi Ambrus,
tel.: 218-7420,
cím: 1092 Bp., Ráday u. 18.,
bejárat az Erkel utcából,
nyitva: K-P: 12-18, Szo: 10-14 óra.

Kőbányai Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Verbai Lajos,
cím: 1102 Bp., Füzér u. 32.,
nyitva: K-Sz: 10-14, Cs: 14-18, Szo.: 9-13 óra.
Kutatói nap – P: 9-13 óra

Albertfalvi Hely- és Iskolatörténeti Gyűjtemény

Vezető: Beleznay Andor, tel.: 208-6635,
cím: 1116 Bp., Pentele u. 8.,
nyitva: K, Cs, Szo: 14-18 óra.

Etele XI. kerületi Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Farkas Zsolt,
tel.: 204-6788; 06-70-682-2144,
cím: 1116 Bp., Gyékényes u. 45-47.,
nyitva: H-P: 10-19 óra.

Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény

Szakmai felelős: Földváry Gergely,
tel.: 06-70-360-2447,
cím: 1121 Bp., Zugligeti út 64.,
nyitva: Sze-V: 10-18 óra.

Angyalföldi Helytörténeti Gyűjtemény

Munkatárs: Dr. Simonné Hortobágyi Zsuzsanna,
tel.: 06-30-453-3693,
cím: 1131 Bp., József Attila tér 4.,
nyitva: K-Cs: 11-17, P: 9-16 óra.

Samodai József Zuglói Helytörténeti Műhely

Vezető: Majkó Zsuzsanna
tel.: 06-70-522-3577,
cím: 1144 Bp., Vezér u. 28/b.
nyitva: előzetes egyeztetéssel
e-mail: helytortenet@cserepeskft.hu

Rákospalota, Pestújhely és Újpalota

Helytörténeti Gyűjteménye
Muzeológus: Werschitz Annamária,
tel.: 419-8216,
cím: 1158 Bp., Pestújhelyi út 81.,
nyitva: K-P: 10-16, Sze: 12-18,
Cs, Szo: 10-14 óra

Kertvárosi Helytörténeti és Emlékezet Központ

(szakmai besorolás nélkül)
Vezető: Villányi Péter,
tel.: 06-20-417-1956,
cím: 1165 Bp., Veres Péter u. 157.,
nyitva: H-Cs: 9-16, P: 9-14 óra.

Erdős Renée Ház Muzeális

Gyűjtemény és Kiállítóterem
Vezető: Ádám Ferenc,
tel.: 256-6062, 258-4693, fax: 256-9526,
cím: 1174 Bp., Báthory u. 31.,
nyitva: K-V: 14-18 óra.

Tomory Lajos Múzeum

Vezető: Heilau Zsuzsanna,
tel.: 290-1585, 06-20-316-9885,
cím: 1181 Bp., Margo Tivadar u. 116-118.
nyitva: Cs-P: 10-18,
Szo: 14-18 óra.

Kispesti Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Siklós Zsuzsa,
tel.: 281-1619,
cím: 1191 Bp., Csokonai u. 9.,
nyitva: K-P: 14-18 óra,
páros heteken Szo: 10-14 óra.

Pesterzsébeti Múzeum

Vezető: D. Udvary Ildikó,
tel.: 283-1779,
cím: 1203 Bp., Baross u. 53.,
nyitva: H-P: 10-18 óra.

Csepeli Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Molnár Krisztián,
tel.: 278-2747,
cím: 1213 Bp., Szent István út 230.
nyitva: Sze: 8-14.30, P: 14-18,
Szo: 9-13 óra.

Nagytétényi Helytörténeti Kiállítóterem

(szakmai besorolás nélkül)
Vezető: Wahl Ildikó,
tel.: 06-20-237-1920,
cím: 1225 Bp., Nagytétényi út 278.,
nyitva: K-Cs: 9-12, Szo: 15-18 óra.

Soroksári Helytörténeti Gyűjtemény

Vezető: Sasvári Ilona,
tel.: 285-2746,
cím: 1238 Bp., Sztis u. 105.,
nyitva: Sze-P: 14-18 óra.

Digitális helytörténet

Világhálón a Budapest Gyűjtemény

•••• Sándor Tibor

Népszerű lett a helytörténet. Talán nem éppen pont olyanformán, ahogyan azt komoly művelői valaha elképzelték, de az tény, hogy soha ennyien nem szántak legalább egy kis időt arra, hogy valamit megtudjanak, esetleg le is írjanak lakóhelyük múltjáról, mint mostanában. Tetszik vagy sem, az új divat vírusa leginkább az interneten terjed. Budapest minden szögletének van már közösségi hálózati csoportja, és a legnagyobb sajtóportálok sem szégyenlenek lehajolni az utcán heverő, azaz az utcák, házak történetében rejlő témákért.

Egy közkönyvtárban működő várostörténeti gyűjtemény legfőbb tennivalója e téren, hogy minél több hiteles digitális forrást és feldolgozást tegyen elérhetővé a világhálón. Keresnie kell a közvetlen kapcsolatot is az ott formálódó szcénákkal. Nemcsak azért, mert így találja meg a téma szélesebb közönségét, hanem mert a közülük kitűnő „laikus szakértők” nagyszerű partnerek lehetnek a gyűjtésben és az adatfeltárásban. Említsünk meg néhányat a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye idevágó szolgáltatásai közül. Legismertebb a Budapest-

Népszerűek a címtárak is, melyek közül először az olvasóteremben már rongyossá használt „Budapesti cím- és lakásjegyzék” 29 évfolyama készült el, de azóta

Fotók: A szerző felvételei

A ferencvárosi Vágóhid főbejárata 1883 körül

jócskán kibővült a lista az 1714-es budavári lakjegyzéktől az 1950-es telefonkönyvig. Kereshető az összes saját kiadású várostörténeti bibliográfia és ikonográfia, az antikvárokból kikopottak is. A régi helyi újságok közül említsünk most csak kettőt: a *Független Budapestet* és a *Rákos Vidékét*.

század első feléből ránk maradt budapesti tárgyú sajtókiadvát gyűjtemény feltöltése. Fontos, hogy a kiadványok a legjelentősebb magyar és nemzetközi közgyűjteményi digitális archívumokban, a Hungaricában, a Magyar Nemzeti Digitális Archívumban és az Europeanban, sokmillió oldalnyi más történeti dokumentummal közös keresőfelületen jelennek meg.

A Budapest Gyűjtemény kapcsolódik az adatok integrációnak legújabb változatához, a térképes alkalmazásokkal működő

Budapest-időgéphez, miközben digitális keretek között tovább él a leghagyományosabb helyismereti könyvtári szolgáltatás, a Budapest-bibliográfia is. A hétköznapi életvilág és a családtörténet adatbázisa a Józsefváros Topotéka, amit döntően a városrészhez kötődő magánszemélyek közreműködésével építünk. Sokan rátalálnak honlapunkon a budapesti temetők sírmelekeit bemutató harmincezer tételes fotódokumentációra, amit *Vizler Imre* készített és adott ajándékba. Tematikus összeállításaink közül a legutóbbi a Gellért fürdő háború előtti közönségét mutatja be egy korabeli úszómester és amatőr fényképész szemszögéből. A gyűjtemény saját Facebook-oldalán hétről hétre posztol képösszeállítást egy-egy szösszenetnyi várostörténeti írás kíséretében, hogy felhívja a figyelmet a gondjaira bízott kulturális örökség gazdagságára, sokszínűségére.

A közzétett digitális tartalmak elérési számai egymillió körül mozognak évente. Az ilyesfajta statisztikai mutatókat persze érdemes a helyükön kezelni. Annak azonban biztos jelei, hogy a könyvtárak falai átszakadtak, és hogy a Budapest Gyűjtemény egyike azoknak a kulturális intézményeknek, akik azon dolgoznak, hogy raktáraik megnyíljanak a digitális világgönyvtár olvasói előtt.

A FSZEK első világháborús plakátgyűjteményéből

képarchívum, amiben több mint harmincezer fotó és egyéb ábrázolás kereshető. A kezelőprogram a leírások legfontosabb elemeit magukba a képfájlokba is rögzíti, így képek az adatbázisból elszakadva, a weben megosztva is megőrzik a szöveges információkat. A képek meghatározásait szükség esetén a felhasználók hozzászólásai pontosítják.

A város fizikai fejlődése rekonstruálható „A Fővárosi Közmunkák Tanácsa hivatalos jelentéseinek” 1870 és 1944 között megjelent kötetiből. Az első világháború éveiből két és félezer plakát böngészhető, időrendben és szövegeik alapján is. Az időszak középiskolai évkönyvei is fölkerültek az internetre. Most zajlik a múlt

Szüretidőben Jókainál

Svábhegyi Hagyományörző Egyesület

•••• *Rajzó Andrásné*

Gyalog indultunk a Városkúttól a Költő utca 21-be. Útközben láttuk a Jókai Kéttannyelvű Iskola falán a napórát, a kis téren a mesélő Jókai ült a padon, egy kisfiú hallgatta. Rövid séta után megérkeztünk *Jókai Mór* egykori kertjéhez, melyet két regénye árából vett, majd az egykori kőbányából varázsolt viruló kertet. Közben írt is, neki itt a virágai, gyümölcsfái és szőlőskertje adott ihletet.

A villáját sajnos már rég lebontották, de a présház még áll, persze felújítva. Az író után maradt szőlőskert idővel tönkrement. A svábhegyi kert természetvédelmi terület lett, a présházban Jókai Emlékszobát alakítottak ki és a kertet is gondozzák.

Jókai idejének híres, finom vörösborát újjá kellene éleszteni – gondolták többen is. Megalakult a Kadarka Kör, beindult a gépezet. Új szőlőoltványokat hoztak ide, gondozták a megújuló Budai Vörös Kadarka reményében.

Közben a tethelyre értünk, a székeket már kitették a kertbe és gyűlt a vendégsereg. Kis hangulatos műsorral indul a szüret. A szóvivő *Saly Noémi*, aki egyben *Jókainé Laborfalvy Róza* szokásos humorával szórakoztat. Férje ura jelenleg nincs itt, de Róza szokta szólítani „Móricom, ide gyere!” Mindez színpadon van, már sorakozik a sváb kórus és a zenészlegények. Róza felszólítja a fiatalokat, hogy lehet szőlőt taposni a dézsában. Nem kell kétszer mondani. A narrátor Róza asszony

felsorolja, kik lépnek színre.

Először bemutatja a két kadarka nagyot (*dr. Búza Péter* és *Nemes Tamás*), akik rövid tájékoztatót adnak a Kadarka Körről és a megújult budai vörösborról.

Ezután jön a lánykórus éneke és hozzá a hangszeres fiúk zenéje. A jó hangulat már kialakult, kaptunk egy kis kóstolót az új borból, majd libasorban tettünk egy kört a kertben és énekeltük a Kadarka dalt. Aki még nem látta, megnézhetné a Jókai Emlékszobát, le lehetett menni a pincébe is. Hátramentünk a szőlő irányába, ott kis kövezett placcon már ment a tánc a fiúk muzsikájára. Közben a belépő tikkettért lehetett szendvicset enni, mustot vagy vörösborot inni.

Fotó: Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény

Szüret Jókai Mór présházánál – jobbra az idős Jókai

Mindenki jól érezte magát, beszélgettünk, énekeltünk jó kis vidám zene mellett. Mindenki addig maradt a Jókai kertben, míg a kedve tartotta.

Egészségügy a Hegyvidéken

IX. Hegytörténeti Konferencia

•••• *Tüske Tamás*

Időszaki kiállításához kapcsolódóan a Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény *Egészségügy a Hegyvidéken* címmel december 9-én a Hegyvidék Galériában rendezte meg hagyományos éves konferenciáját. A szimpózium vezető elnöke *dr. Kapronczay Károly* az MTA doktora és Semmelweis Orvostudományi Múzeum címzetes főigazgatója volt, aki egyben a nyitó előadást is tartotta. A magyarországi betegellátó és kórházi rendszer kialakulását mutatta be a 18. századtól kezdve, egészen a 19. század

végéig, és adott ezzel egy általános keretet a konferencia többi előadása számára.

A főváros mentéstörténetét *Debrődi Gábor* történész, a Kresz Géza Mentőműzeum igazgatója ismertette, az 1887-es kezdetektől napjainkig. Megismerhettük így a mentőegyesületek kialakulását a frissen egyesített fővárosban, kezdeti nehézségeiket, sikeres és sikertelen módszereiket, felszereltségüket és legfontosabb személyeket, akik az elmúlt majd másfél évszázad folyamán sokat tettek a mentésügy fejlesztéséért.

Harmadik előadóként *Völgyi Péterné dr. Reich Márta*, *dr. Lengyel Árpád* mentőorvos unokája és hagyatékának kezelője kutatója tartott egy mikrotörténeti előadást. A Carpathia RMS tengerjárón dolgozó hajóorvos naplóit és személyes történeteit felhasználva a Titanic katasztrófa túlélőinek mentéstörténetét ismertette, illetve az orvos nagypapa későbbi utóéletét melynek során Budán praktizált.

A Hegyvidéki Helytörténeti Gyűjtemény vezetője, *Földvály*

Gergely az egyházak és a beteg-ellátás kapcsolatát ismertette. Bemutatta a kerületben működő és valaha működött egészségügyi intézmények kápolnáit, azok történetét és sokszor szomorú utóéletét.

Az egykori XII. kerületben működő Sportkórház volt főigazgató főorvosa, dr. Jákó Péter címzetes egyetemi docens az intézmény és elődje, a Vöröskereszt Er-

zsébet Kórháza történetéről beszélt, ehhez kapcsolódóan a Magyar Vöröskereszt Egyesület kialakulásáról és a Hegyvidékhez fűződő viszonyáról. A záró előadást *Tüske Tamás* történész, a Hegyvidéki Helytörténet Gyűjtemény munkatársa tartotta. A Kékgolyó utcában *Schwartz Ferenc* által 1853-ban alapított elmegyógyintézetet és ehhez kapcsolódóan a magyar pszichológia és elmebetegügy kiala-

kulását mutatta be, majd a Siesta Szanatóriumként és Postás Kórházként működő intézet módszereiről, funkcióváltozásairól beszélt.

A konferencia családi légköre lehetőséget biztosított az előadók, a témával foglalkozó múzeumok szakemberei és a XII. kerület helytörténete iránt érdeklődők számára, hogy nézeteiket, kutatásikat prezentálják és ütköztessék.

Bútorgyár az Üllői úton

Thék Endre ferencvárosi emlékezete

•••• Gönczi Ambrus

Modern magyar műbútorasztalosságunk kiemelkedő alakjára, *Thék Endrére* emlékezik 2020 szeptemberében a Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény. Az Iparművészeti Múzeum több gyönyörű Thék-emlékének felhasználásával elsősorban a mester budapesti munkásságát és józsefvárosi gyárát, valamint otthonát mutatja be a tárlat. Thék 1842-ben született Orosházán. Itt is kezdte meg tanulmányait, 1859-ben szabadult *Daubner Pál* asztalosmester műhelyében. Ezután Pesten majd Nyugat-Európában szerzett tapasztalatokat.

szeivel, tervezőivel dolgozott együtt, mint *Róth Miksa*, *Zsolnay Vilmos*, *Tattay Ferenc* vagy éppen *Faragó Ödön*. A századfordulón zongorakészítő üzemet is alapított, pianínói, versenyzongorái nagy népszerűségnek örvendtek a pesti polgárok körében. 1908-ban elsőként kapta meg az iparosok közül a “magyar királyi udvari tanácsos” címet. Szülővárosában tanoncotthont alapított, díszpolgárrá választották – itt utca is őrzi emlékét.

A Tanácsköztársaság idején a gyárát kisajátították, elkergették saját otthonából. 1919 júniusában 77 évesen Balatonfüreden hunyt el a lelkileg teljesen összetörve.

1928-ban a székesfőváros az addigi Óriás utcát Thék Endre nevére keresztelte át, majd az utca Üllői úti sarkán gyönyörű emléktáblát avattak. 1952-ben az utca nevét *Leonardo da Vincire* változtatták és az emléktáblát is eltávolították. Szerencsére Thék Endre emléke nem merült teljesen feledésbe, 2001-től a IX. ke-

Fotó: ogyk.hu

Thék Endre

Fotó: Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény

24 évesen érkezett Párizsba mely a bútorművészet fellegvára volt abban az időben. Munkásságában párizsi tanulmányai meghatározónak bizonyultak.

Az 1870-es évek elején visszatért Magyarországra, 1872-ben a józsefvárosi Szűz utcában alapította első műhelyét. 1885-ben megvásárolta Tauszig József nagy alapterületű Üllői úti telephelyét a 66/A. számú telken. Itt építette meg bútorgyárát, és hamarosan az 1880-as és 90-es évek legtöbbet foglalkoztatott épületasztalosa lett. A telket később tovább gyarapította, az Üllői út – Nagy templom utca, valamint az Üllői út – Óriás utca sarkán egy-egy eklektikus stílusú lakóház épült, a kettő között pedig modern bútorgyára húzódott.

Itt készültek többek között az Országház üléstermeinek famennyezetei, a miniszterelnöki dolgozószoba berendezése, az Operaház, a budavári királyi palota Szent István termének fali dekorációja és bútorzata, de *gróf Andrássy Tivadar* budai villájának belső faipari munkái is. A korszak olyan kiváló iparművé-

Fotó: Építőipar, 1890

Thék Endre bútorai az Országos Erdészeti Egyesület budapesti üléstermében

ületben újra található egy kis utca a Művészetek Palotájától nem messze, mely a nevét viseli. Jó lenne, ha az egykori emléktábla is visszakérülne eredeti helyére.

Újlipótvárosi mozaikok

•••• Gábrriel Tibor

Róbert Péter: *Otthonunk Újlipótváros / Az Új-Lipótvárosi zsidóság.*
100 éves a Hegedüs Gyulai Zsinagógáért Alapítvány, Budapest, 2019. 198 p.

Újlipótvárosnak nevezzük a Szent István körüttől északra fekvő néhány pusztaság területén virágzó városrészt. Ennek múltját, az itt élő emberek történetét dolgozza fel a kezdetektől meglévő zsidó közösség szemszögéből e kötet szerzője, aki a városrész lakója, a mai XIII. kerület részét képező lakónegyed avatott krónikása. Már az 1970-es évektől aktívan részt vett a kerület történeti múltjának feltárásában, bemutatásában – a XIII. kerületi Helytörténeti Füzetek szerkesztője, egy évtizedig az Angyalföldi Helytörténeti Klub vezetője is volt. Kötete egyfajta átmenetet képez a lexikon és a monográfia között. Lexikonnak is minősíthető, mert olvasmányosan megírt szócikkékként olvasható. Monográfia is, mert a városrész születésétől napjainkig terjedő időszak fontosabb „csomópontjainak” történetét tárja elénk, egy-egy téma mély ismeretéről tanúskodva. Az újlipót-

városi zsidó közösségnek jelentős szerepe volt a városrész létrejöttében és életében. Indokolt, hogy a kötetben is kiemelt szerepet kaptak. Nem véletlen tehát, hogy a könyv előszavában a kerület rabbija, dr. Schöner Alfréd professzor, a XIII. kerület díszpolgára a magyarországi budapesti és vidéki hitközségek monográfiájának elkészítéséhez követendő példának nevezi. Az egykor Terézvároshoz tartozó terület első fecskéi a malomipar létesítményei voltak. Temető, bérházak, gyárak, raktárak, a Vígszínház, a Nyugati pályaudvar, majd a Lehel piac kel itt életre, de a színházak, mozik, kávéházak múltjáról is találunk a könyvben érdekes adalékokat. A védett házak, a zsidómentés, az ellenállás és az ostrom emlékeit olvasván egy vészkor-szak „képei” tárulnak elénk – 75 éve történt mindez. A városrész emléktábláinak és néhány jelentős utcánév eredetének bemutatásával zárja Róbert Péter kötetét.

Rejtett Ferencváros

•••• Gönczi Ambrus

Lugosi Lugo László: *Rejtett Ferencváros / Secret Ferencváros. Ferencváros Önkormányzata,*
Budapest, 2019. 116 p.

Városokról, városrészekről számtalan képeskönyv jelent már meg, így Ferencvárosról is, elég, ha csak a 2012-ben kiadott *220 év 220 kép* című összeállításra gondolunk. Legutóbb kerületünk történetét mutattuk be a fotótárunkban található anyag segítségével. Ezúttal azonban nem már meglévő fényképekből válogattunk, hanem egy speciális szempontot igyekeztünk érvényesíteni. Ebben a kiadványban a IX. kerület rejtett szépségeit, érdekességeit mutatjuk be, olyan izgalmas helyszíneket, részleteket, melyek nem feltétlenül közismertek a nagyközönség számára. Hiába keressük majd benne a Vásárcsarnokot, az Iparművészeti Múzeumot vagy az Üllői úti Örökimádás templomot. Olyan témákat választottunk, melyek újszerűségük miatt viszonylag frissek, vagy olyan helyen vannak, ahol csak a figyelmes szemlélő veszi észre őket.

Lugosi Lugo László és a városkép remekül működő párost alkotnak, ezt bizonyítja számos, eddig megjelent könyv. Fényképeit tökéletes technikai tudás, vizuális fegyelem és a lényegre fókuszáló elbeszélő stílus jellemzi. Épületeket, városképeket az 1980-as évek közepe óta készít, figyelmét többnyire az elmúlás folyamata ragadja meg. Fotóin remekül tükröződik e törekvés, de a finoman kidolgozott részletek az ábrázolt téma átfogó megjelenítésére is képesek. A jó kép jellemzője, hogy a részlet maga is kifejezi az egészet, ennek a szempontnak Lugo fotói kiválóan megfelelnek. „A fényképezés játék az idővel” szokta mondogatni, és mi a szaván fogtuk. Ennek a játéknak az eredményéről számolunk be a most, remélve, hogy ugyanannyi örömeük telik majd benne, mint nekünk, az alkotóknak. Könyve a Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjteményben kapható.

Budapest ostroma

•••• Breinich Gábor

Mihályi Balázs: *Budapest ostroma / A polgári áldozatok.* Kárpátia Stúdió, Budapest, 2020. 136 p.

Budapest második világháborúban elszennvedett ostromának történetével számos mű foglalkozott, köztük jelen könyv szerzője is több kötetet publikált már. Most megjelent könyve kifejezetten a polgári áldozatokról összegyűjtött adatok közzétételét és elemzését tűzte ki célul. Kötete első részének megírásakor alapvető forrásként a halotti anyakönyvekre és más összegző jellegű levéltári dokumentumokra támaszkodott. A háború egyik leghosszabb helységharca civil áldozatainak adatainak összegyűjtésekor egészen 1950-ig kiterjesztette a vizsgáldást, az utólagos anyakönyvezési eljárásokra is tekintettel. Más szerzők korábbi kutatási eredményeinek, becsléseinek saját, újabb kutatási adataival való összevetésével pontosabb képet vázol Mihályi Balázs a korábbiaknál.

A kötet második részében elemzések olvashatók, az egyes társadalmi, vagy fog-

lalkozási csoportok, rétegek embervesztéseiről, majd pedig a harcoló felek csapatainak atrocitásairól. Az elemzések során foglalkozik a gettóba zártak veszteségeivel, és a háború pszichés nyomását elviselni nem tudó emberek öngyilkossági hullámával is. A bombázások és belövések, óvóhely beomlások áldozatainak számbavétele zárja a kötetet. Az adatok között gyakran nem csak a harci cselekmények miatt elhunytak, de a vizsgált időszakban természetes halállal meghaltak is szerepelnek a kötetben, továbbá egyes elemzett veszteségcsoportoknál a szerző jelzi, hogy még nem tekinthető lezártnak és teljesnek a bemutatott adatok köre.

A nyomtatott formában nehezen kezelhető adatsorokat internetes adattár teszi hozzáférhetővé és egészíti ki, amelyben az áldozatok nevei időrendben, kerület és közterület alapján kereshetők (<http://budapest-ostroma.hu/adattar/>).

A „skót iskola” igazgatója

•••• Szöllősy Marianne

Rojkó Annamária: *Prém Margit Missziója / „Hogyan tegyünk jót?”* Kossuth Kiadó, Budapest, 2019. 216.p.

Az újpesti Attila utcában, az Újpest-Újvárosi Református Gyülekezet temploma falát Prém Margit (1884–1944) emléktáblája díszíti. Rojkó Annamária Újpest Önkormányzatának támogatásával készült könyvében a méltatlanul kevésbé ismert, elkötelezetten humanista hölgy életútját követhetjük nyomon.

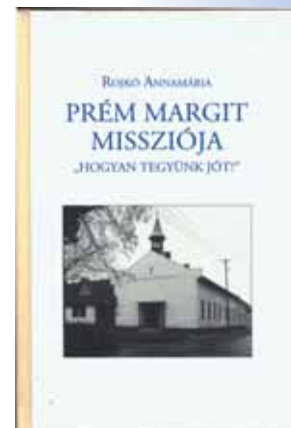
Szülei 1853-ban vásárolták az Attila utcai házat, melyben Margit és testvérei felnőttek. Kislány kora óta a tanítói pálya vonzotta, diplomát az Erzsébet Nőiskolában (ma: Teleki Blanka Gimnázium) szerzett magyar és német nyelv valamint történelem középiskolai tanításából. Nehezen talált alkalmazást, végül a Skót Misszió elemi iskolájának (V. ker., Hold u.17.) tanítói állására jelentkezett. Rövidesen a polgári iskolával is bővülő intézmény igazgatójává nevezték ki. Az iskola 1910-ben költözött saját épületébe, a VI. kerületi Vörösmarty utca 49–51. szám alá – Margit itt kapott szolgálati lakást. Az internátussal bővült

intézmény igazgatója részére készült új szerződésében külön passzus fogalmazta meg: „Azon esetben, ha férjhez megy, köteles állásáról lemondani.”

Prém Margit negyven éven át töltötte be teljes életet kívánó hivatását. Szabad idejében több angolszász református ifjúsági művet fordított magyarra. Életre szóló barátságot kötött Jane Haininggal, az iskola internátusának vezetőjével.

Elkötelezett humanistaként zsidó lányok százainak nyújtottak menedéket az iskola falain belül a vészkorszak idején. 1944-ben azonban elvesztette munkatársát és az üldöztetésből mentett tanítványokat is. „Minden egész eltörött” számára. Augusztus 14-én örökre elaludt.

Ifjúkori lakóhelyéről sem feledkezett meg, rendszeresen támogatta az Újpesti Szegény Gyermekkorház betegeit is. Halála után kívánságának megfelelően, szülőházát az Újpest-Újvárosi Református Egyházközségnek adományozták egyházi célokra.

Svábhegy emlékszobája

„Kertész vagyok, és ez büszkeségem”

•••• Parragi Márta

A *Pesti Napló* 1853. július 1-jén közölte Jókai Mór *Egy magyar nábob* című regényének első fejezetét, 1854 májusától folytatását, a *Kárpáthy Zoltánt*. A lap kiadója, *Emich Gusztáv* bőkezűen honorálta az író, a regényekért kapott összeg lehetővé tette egy svábhegyi telek megvásárlását.

Az elvadult, gazos földterületből évek múlva virágzó gazdaság lett. A kertben a *Jókai-Laborfalvi* házaspárnak nyaralója is volt, amelyet többször átépítettek, bővítettek. Ez az épület ma már nem áll, helyén a Duna-Ipoly Nemzeti Park Igazgatóságának irodaháza van. A kertben található a Magyar Madártani és Természetvédelmi Egyesület központja is.

Az egykori préház (vincellérház) maradt csak fenn a korabeli épületek közül, ennek első szobájában található a Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) Jókai Mór Emlékszobája. A múzeumnak 1968-tól voltak különböző kiállításai a Jókai-kertben, eleinte az irodaházban, 2011-től mostani helyén, a préházban.

Jókai Mór a kertet szépirodalmi és ismeretterjesztő írásaiban, valamint családi leveleiben is megörökítette. Komáromban élő édesanyjának, *Pulay Mária*-nak már 1853 decemberében részletesen beszámolt róla: „Elültettem már egy nagy sereg fát a kertünkben... Azóta a pincét is fölépíttem, s úgy összevissza rendeztem azt a kis berket, hogy jövő esztendőre rá nem ismer kedves anyám.” Ifjúkorában édesanyja Duna-szigeti kertjében ismerkedett a kertészkedés örömeivel, később sógora, *Vály Ferenc* volt másik tanítója. 1896-ban *Kertészgazdászati jegyzetek* címmel jelent meg kötete ebben a témában, ugyanekkor az Országos Magyar

Fotó: Fákó Árpád

Részlet a kiállításból

Kertészeti Egyesület tiszteletbeli taggá választotta.

A kiállításban láthatjuk az író kertész szerszámain, a család használati tárgyait, fotókat, csiga-, kagyló- és kőzetgyűjteményé-

Fotó: Nagyvári Ildikó

Jókai préháza (vincellérháza) napjainkban

természetesen saját kertészeti tapasztalatairól.

Jókai Mórt a magyar irodalom egyik első környezetvédő írójának tekinthetjük, a telek átalakításánál a „megfogni a napot, megfogni a vizet, megfogni a szelet, megfogni a földet” elvét követte. Kertje a mai madárbarát kert program 19. századi elődjének tekinthető: „Madarat persze az én kertemben meglőni nem szabad; hanem jó nevelést kell nekik adni.”

Két évtizeden keresztül Balatonfüreden is volt birtokuk. Egykori füredi villájukban szintén a PIM kiállítása látható.

A svábhegyi Jókai Mór Emlékszoba kiállítása március 15-től október 31-ig van nyitva, szerdától vasárnapig (XII. ker., Költő utca 21., Jókai-kert). Télen előzetes bejelentkezés alapján csoportoknak tárlatvezetéssel látogatható (www.pim.hu). Tel.: 317-3611/150, 151, 153-as mellék; e-mail: muzeumped@pim.hu

Fotó: Fákó Árpád

A komáromi „tulipános” láda